

УРОК МОВИ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ГОСПОДАРЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються можливості економічного виховання учнів початкових класів у процесі вивчення української мови.

На сучасному етапі, етапі переходу України до ринкових відносин, особливої ваги набуває економічне виховання учнів, яке покликане формувати в підростаючого покоління якості ощадливих господарів, дбайливе та бережне ставлення до рідної природи, шкільного й особистого майна, продуктів харчування. Економічні знання, які одержують учні сьогодні, повинні відображати нові економічні явища в житті суспільства. Учителю зобов'язаний не тільки дати учням ці знання, але й сформувати в них глибокий інтерес до економічної діяльності, навчити мислити категоріями сучасної економіки.

Господар починається з власності. І почуття власності, прагнення бути бережливим, економічним маємо активно підтримувати та розвивати у дітей уже в ранньому шкільному віці. На наш погляд, значні можливості у цьому плані мають уроки української мови, зокрема цілеспрямовано дібраний мовний дидактичний матеріал та форми і методи роботи з ним. Спеціальні тексти дозволяють застосовувати такі види роботи над розвитком зв'язного мовлення, як: диктанти, перекази, творчі роботи, бесіди на господарську (економічну) тему, за газетою, часописом, ведення тематичного словника, добір тематичних прислів'їв, приказок як підготовчий етап до творчої роботи тощо.

Наведемо зразки такої роботи. У 4 класі при вивченні теми "Види речень за метою висловлювання", крім навчальної мети, досягаємо ще й виховної: формуємо в учнів якості дбайливих господарів, вчимо економічно, господарськи використовувати природні ресурси і матеріальні цінності. У кінці уроку через кодоскоп демонструється текст:

Будь господарем, друже!

Як ти можеш допомогти державі зекономити додаткові кошти?

Ось подумай. По-перше, бережи свої підручники. І вони стануть у пригоді учням у наступному році. Знаєте, яка це користь державі? Скільки паперу додатково збережеться! А з нього можна зробити нові книги, зошити, альбоми для малювання.

Більше того! Кожен з вас може допомогти державі зекономити, не виходячи з квартири. Дуже просто. Тільки уважніше придивляйся і прислухайся довкола.

Ось, приміром, хтось із вас не закрутив як слід кран на кухні чи у ванні. Капає собі водичка. Кап, кап... Кап, кап... Дрібниці? А за день ці крапельки у всій країні дадуть ціле море – 12 тисяч літрів води. Уявляєте? А скільки праці доклали люди, щоб вода прийшла до вашої хати. І насоси встановлювали, і фільтри, й проклали канали та труби...

А тут – кап, кап – і навколо ціле море. Так само і зі світлом. Далеко не завжди вимикаєте за собою світло. А це теж збитки державі. Ти сидиш собі в школі, а забута лампочка марно світить.

Будь господарем, друже [1: 97–98].

Пропонуємо учням, поряд з основними, супровідні завдання:

1. Прочитайте виразно текст, дотримуючись інтонації; вкажіть розповідні, питальні, спонукальні речення.
2. Покажіть знаком Н, які із слів у питальних і спонукальних реченнях вимовляються більш високим тоном.
3. Як ви розумієте слова "економія", "господар"? Чи може, по-вашому, бути господарем учень?

Економічне виховання здійснюємо і при вивченні частин мови. Наприклад, для систематизації знань про дієслово пропонуємо учням ряд тренувальних вправ, тексти яких проєктуються через кодоскоп.

◆ Основу господарства нашої країни становлять підприємства – великі й малі заводи і фабрики, які виготовляють певну продукцію. Їх дуже багато. Коли підприємство належить одній людині, воно називається приватним, а коли цілій групі людей – акціонерним. Ця група людей носить назву – акціонерне товариство. Кожен член товариства має акції – цінні папери, що засвідчують внесення грошей людиною в підприємство і дають їм власнику право на прибуток. Наведемо приклад. Три родини вирішили посадити яблуневий сад із 20 дерев. Перша родина посадила 6 яблунь, друга – 9, а третя – 5. Яблуні вирости й почали давати урожай. Як його розділити? Поділили не порівну, а так, що кожній родині дісталася частина урожаю, визначена кількістю дерев, які ця родина колись посадила. Частина урожаю, залежно від того, скільки яблунь було посаджено, записана в спеціальному документі – акції.

Прослухайте текст. Розкажіть, що таке *акція, акціонерне товариство, приватний*. Які це частини мови? Випишіть із тексту дієслова теперішнього, минулого і майбутнього часу.

◆

Чим пахне коровай?

А чому так радість сяє
у очах діток малих?
Бо сьогодні – День врожаю,

І сказала перша Оля:
– Коровай прийшов із поля.
Це не тільки коровай,

коровай гостює в них!
Він, шишкатиий і рум'яний,
ліг на шитий рушничок.
А на тому короваї –
солі білої дрібок.
І калини грона повні
червоніють для прикрас.
– Короваю, гість шановний,
звідкіля прийшов до нас?

це – колгоспний урожай!
– Коровай, – сказав Борис, –
під дощем і сонцем ріс.
Пахне сонечком він красним
і промінням теплим, ясним.
Пахне полем, колосками
цей хороший коровай,
в ньому праця тата й мами,
що збирали урожай (М. Познанська)

[2:103–104].

Прочитайте текст. Випишіть дієслова, поряд запишіть їх у 3-й особі множини. Виділіть закінчення, визначте дієвідміну. Розкажіть, як слід ставитися до хліба? Знайдіть слова з переносним значенням і поясніть їх уживання.

◆
Мама Ірочці в книгарні
Книжечки купила гарні.
Ой, чого ж там в них немає!
Іра з втіхи аж співає.
День минув – і книги плачуть,

Чому постаріли книжки?

Бо постарілись неначе.
Іра їх як оглядала,
Часто в ротик палець клала,
Став папір такий брудний,
Хоч бери його і мий (І. Блажкевич)

[3:142].

Перепишіть текст. Підкресліть дієслова і визначте, які з них означають завершену дію, а які – незавершену. Знайдіть дієслова, вжиті у переносному значенні. Знайдіть опорні дієслова. Чому, на вашу думку, слід берегти книжки?

Великі можливості для формування господарського мислення закладені в текстах народної мудрості – прислів'ях і приказках. При опануванні нового матеріалу з будови слова, морфології, синтаксису, для самостійної роботи пропонуємо звернутися до таких прислів'їв і приказок:

Хто про землю дбає, вона тому повертає [4:29].
Сій вчасно, вродить рясно [4:30].
Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися [4:90].
Хто дбає, той і має [4:91].
На дерево дивись, як родить, а на людину – як робить [4:93].
Не кажи – не вмію, а кажи – навчусь [4:85].
Згаяного часу і конем не доженеш [4:95].
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше [4:95].
Лінивий двічі робить, а скупий два рази платить [4:177].
Маленька праця краща за велике безділля [4:92].
Без трудів не їстимеш пирогів [4:91].
Сім раз одмір, а один одріж [4:130].
Відстанеш годиною, не здоженеш родиною [4:95].
Ремесло на плечах не висить і хліба не просить, а хліб дає [4:94].
Пошануй одержу раз, вона тебе – десять раз [4:130].

Нарешті, уроки мови дозволяють успішно засвоїти цілу низку економічних термінів, що енергійно входять у вжиток сьогодні. Пропонуємо увазі вчителів ряд слів, значення яких цілком доступне уже в ранньому шкільному віці.

Асигнувати – виділяти, відпускати певну суму грошей на які-небудь потреби.
Асортимент – підбір різних видів і сортів товарів або виробів.
Асоціація – добровільне об'єднання осіб або організацій для досягнення спільної мети.
Багатий – який володіє великими матеріальними цінностями, заможний.
Багатир – багата людина, багач.
Банк – кредитно-фінансова установа, яка залучає й нагромаджує вільні грошові кошти підприємств, організацій, населення.
Банкрот, банкрут – комерсант, підприємець, що внаслідок розорення неспроможний сплатити борг, повернути позику.
Бартер – взаємовигідний обмін товарами.
Безробітний – той, хто не має роботи або ніде не працює.
Берегти – охороняти, оберігати, тримати в доброму стані.
Боржник – особа, яка позичила що-небудь в когось, винна кому-небудь щось.
Бюджет – розрахунок прибутків і видатків держави, підприємства, установи або окремої особи на певний строк.
Вартість – грошове вираження цінності чого-небудь, ціна.
Виріб – виготовлена, зроблена з чого-небудь річ, предмет для вжитку.
Виробництво – виготовлення, вироблення чогось.

Дармоїд (зневажл.) – той, хто живе за чужий рахунок, чужою працею; нероба.

Дешевий – який мало коштує, недорогий.

Достаток – матеріальна забезпеченість; заможність.

Економіка – господарче життя, стан господарства (країни, району і т.ін.).

Економія – ощадливість, бережливість при витрачанні чого-небудь.

Заощадження – збереження, вигода, одержана в результаті дбайливого використання чого-небудь, економія; сума зібраних, накопичених грошей.

Інфляція – знецінення грошей.

Компенсація – винагорода, відшкодування, плата за що-небудь.

Контракт – письмова угода, договір із взаємними зобов'язаннями його учасників.

Кредит – надання грошей або товарів у борг.

Криза – різке порушення у розвитку економіки.

Макулатура – непридатний папір, книжки, призначені для переробки на паперових фабриках.

Підприємство – виробнича установа або об'єднання декількох одиниць, підпорядкованих одному керівництву.

Продуктивний – який створює цінності, приносить результат; плідотворний.

Рентабельний – який виправдує витрати, доцільний у господарському відношенні; прибутковий.

Ставка – розмір заробітної плати.

Спонсор – організація, фірма, приватна особа, яка фінансує певний захід повністю або частково.

Товар – все, що є предметом торгівлі, купівлі–продажу.

Ціна – грошовий вираз вартості товару.

Ярмарок – з'їзд торгових і промислових організацій, комерсантів, промисловців.

Наведені слова-поняття, на нашу думку, найдоцільніше засвоювати як частини мови, у зв'язку з підготовкою до творчої роботи, темою якої може стати одне із запропонованих прислів'їв. Зрозуміло, подібну роботу маємо планувати на тривалий період – 2-й, а потім 3-й, 4-й класи, поступово розширюючи сферу вживання слова.

Одним із видів цієї роботи можуть бути казки на економічні (господарські) теми. Пропонуємо увазі класоводів кілька казок на економічні теми, складених студентами факультету підготовки вчителів початкових класів для майбутніх вихованців.

Казка 1

У невеликому місті жив хлопчик Андрійко, який, як і всі інші діти, ходив до школи, любив солодощі, бігав цілими днями. Словом, звичайна собі була дитина. Та одного разу трапилася з ним дивна пригода. Якось, пройшовши з прогулянки додому, хлопчик побачив на столі вечерю, яку приготувала йому мама: смачну кашу і шматочок хліба. З'їв Андрійко кашу, а хліб залишив, думаючи, де б сховати його, щоб не помітила матуся. Та й вирішив загорнути шматочок у газету і викинути у вікно. Задоволений своєю кмітливістю, хлопчик так і зробив. І знову побіг до своїх друзів.

Награвшись досхочу, розчервонілий, втомлений, повернувся Андрійко додому та й ліг спати. І сниться йому, що до його кімнати на нерівних, але міцних ногах увійшов кусень хліба – той самий, що його викинув хлопчик за вікно. Тільки тепер Андрійко був маленьким і безпомічним перед тим велетенським, грізним куснем. Хліб, взявши дужою рукою хлопчика, поніс його по хлібній стежині до свого хлібного царства. Здивувався Андрійко його силі. Невже її так багато у цьому крихкому шматку хліба?

А вони все йшли, і здавалося, що немає кінця-краю їх дорозі. Нарешті, Андрійко побачив високий палац із хлібних крихт. "Мабуть, тут зібрані всі крихти, які тільки є на землі", – подумав хлопчик. Малому стало дуже страшно, коли він помітив грізні обличчя жителів цього палацу – таких же куснів хліба, перекобочених, знівечених, як і його шматок. А на великому хлібному троні сидів найбільший, наймогутніший із них – їх цар, білий хліб, один бік якого був сильно пошматований, а інший – покритися пліснявою. Всі вони мовчали і тільки пильно дивились на хлопчика своїми суворими очима, в яких можна було побачити багато суму і страждання від нелегкої долі. Хлопчику стало дуже соромно за свій вчинок. Він зрозумів усю його ганебність і гірко заплакав. У сльозах і прокинувся Андрійко та ще довго не міг зрозуміти, чи то був сон, чи, може, дійсність. Та одне ясно усвідомив собі хлопчик: він більше ніколи в житті не буде викидати хліб.

Швидко переодягнувшись, побіг Андрійко на двір, відшукав неохайно загорнутий шматочок хліба, ніжно взяв його у руки і, дрібно покришивши, віддав пташкам. "Це буде краще, ніж залишити шматок хліба назавжди знівеченим мешканцем того палацу", – подумав він. Тільки тепер Андрійко зрозумів ціну хліба, відчув його силу.

Отже, потрібно завжди берегти хліб, бо без нього немає життя (О. Більська).

План

1. Знайомство з Андрійком.
2. Смачна вечеря.
3. Дивний сон.
4. Рішення хлопчика.
5. Бережімо хліб!

Прослухавши текст, учні мають переказати його за наведеним планом та, звичайно, придумати заголовок.

Казка 2

Казка про мудрого Знайка та веселого Незнайку

Одного ясного й теплого літнього дня мудрий Знайко працював у себе в саду. Раптом він побачив чимось заклопотаного Незнайку, який щось тихо бубонів собі під ніс і прямував повз будиночки своїх друзів до звалища, що було за містом. Власне, то було не звалище, а просто склад усіляких непотрібних речей. Коли щось виходило з повсякденного ужитку і вже не використовувалось, то його викидали сюди. Тут можна було знайти буквально все, навіть нові речі, які чомусь не сподобалися їх власників. Та повернемося до Незнайку.

Знайко здивовано дивився на схвильованого товариша, який ледве тримав у руках товсту-претовсту книгу. І вирішив Знайко розпитати свого друга докладно. Ось що з'ясувалося. В руках нашого жартуна був економічний словник. І хлопчик намагався знайти хоч кого-небудь, хто б пояснив йому значення слова "бартер". Він нічого не розумів із написаного у словнику і вже мало не плакав. Маючи добре серце і мудру голову, Знайко пошкодував хлопчика і почав йому пояснювати. Але не все так просто, як гадалося. Як відомо, Незнайку завжди хапався за все, але нічого не доводив до кінця. Тож майже нічого серйозного в голові не мав. Не дивно, що пояснення Знайка не розумів. І тут у Знайка промайнула думка...

Хлопчики схопили словник і побігли до звалища, у напрямку якого годину тому йшов Незнайку. Але тоді він йшов без будь-якої мети, роздумуючи про своє. А тепер Знайко придумав, як пояснити Незнайку це важке слово. На звалищі хлопець підняв першу-ліпшу річ (нею виявилась іграшка). Незнайку в руки він теж тицьнув якусь іграшку, потім сказав: "Зараз будемо обмінюватися. Уяви собі, що тобі дуже потрібна та іграшка, що маю я. А мені – твоя. І ми згодні обмінятися ними!"

Знайку обміняв іграшки і пояснив:

– Це і є бартер, зрозумів? Обмін якимись речами між партнерами, яким він взаємовигідний.

Похнюплений до цього Незнайку аж ніби ожив. Він засміявся, заплескав у долоні і закричав:

– Ясно, ясно! Щиро вдячний тобі! Я зрозумів! І навіть більше! І придумав, як використовувати непотрібні речі. Адже те, що не треба мені, може знадобитися комусь. Не обов'язково викидати його на смітник.

Схопившись за руки, хлопчики побігли розповідати всім про свою ідею. Так було покладено початок найцікавішому тижню в їхньому невеликому містечку. Але то вже інша історія... (С. Вітківська).

Пропонуємо завдання.

Прослухайте казку. Про що в ній розповідається? Дайте відповіді на питання:

1. Куди прямував Незнайку?
2. Чому він нічого не міг зрозуміти з пояснення Знайка?
3. Яка думка майнула в голові мудрого Знайка?
4. Як він зумів пояснити товаришеві значення слова "бартер"?
5. А як ви розумієте значення цього слова?
6. Що міг придумати Незнайку про використання непотрібних речей? А ви?

Важливий підсумок уроку – ознайомлення учнів із новим терміном, який активно вживається зараз, виховання бережливості як невід'ємного компонента економічної культури.

У час, коли сучасне суспільство перебуває на шляху складних соціально-економічних перетворень, коли ламається стара система господарювання і створюється нова, важливо, щоб школа готувала майбутніх громадян, які були б пристосовані до життя в умовах ринкових відносин. Як бачимо, у вирішенні цих важливих завдань певні можливості мають і уроки української мови в початковій школі. Крім того, здійснення економічного виховання на уроках рідної мови в початкових класах не лише посилює їх навчальний і виховний потенціал, а й формує духовну культуру школярів, що є одним із важливих завдань оновлюваної національної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Маштабей О.М., Сікорська З.С., Лоповок Є.Й. Навчальні перекази з української мови в 4-8 класах. – К.: Рад. шк., 1989. – 256 с.
2. Джерельце. Збірник художніх текстів для учнів молодшого шкільного віку /Упорядник Л.М. Кіліченко. – К.: Рад.шк., 1986. – 176 с.
3. Кирпа Г.М., Стрілько В.В. Андрійкова книжка. Уроки гарної поведінки: Пробний посібник для учнів 2 класу. – К.: Освіта, 1992. – 256 с.
4. Народ скаже – як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. – К.: Веселка, 1971. – 230 с.

Матеріал надійшов до редакції 26.03.2000 р.

Подлужная Г.В., Шевчук Т.А. Урок языка как средство экономического воспитания будущего хозяина Украины.

В статье рассматриваются возможности экономического воспитания учащихся начальных классов при изучении украинского языка.

Pidluzhna H.V., Shevchuk T.O. A language lesson as a means of economic education of a future master of Ukraine.

The article deals with possibilities of economic education of junior pupils by means of learning the Ukrainian language.